

УДК 321.64

Радзівська С. О.*

ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ БРІКС

У статті проаналізовано сучасний стан і перспективи розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами-учасницями БРІКС: Бразилією, Росією, Індією, Китаєм та Південно-Африканською Республікою. Аналіз динаміки сальдо і товарної структури товарообігу між Україною і БРІКС свідчить про необхідність подолання тенденції зростання негативного сальдо підвищенням в експорті частки високотехнологічних товарів і активізацією імпортозаміщення шляхом підтримання вітчизняного товаровиробника, посилення науково-виробничих коопераційних зв'язків між країнами у високотехнологічних галузях промисловості.

Ключові слова: країни БРІКС, товарообіг, сальдо, товарна структура, високотехнологічні товари.

The current state and the prospects for development of trade and economic relations between Ukraine and the BRICS members: Brazil, Russia, India, China, and South Africa are analyzed in the paper. The analysis of dynamics of trade balance and the analysis of commodity composition of trade turnover between Ukraine and the BRICS members show that it is important to overcome the tendency of negative balance growth by means of increasing the share of high-technology goods in export, promoting import substitution with the help of supporting the national producer and consolidating the science and production cooperation in high-technology industry sectors between the countries.

Key words: BRICS members, foreign trade turnover, trade balance, commodity composition of trade turnover, high-technology goods.

В статье проанализированы современное состояние и перспективы развития торгово-экономических связей Украины со странами-участницами БРИКС: Бразилией, Россией, Индией, Китаем и Южно-Африканской Республикой. Анализ динамики сальдо и товарной структуры товарооборота между Украиной и БРИКС свидетельствует о необходимости преодоления тенденции роста отрицательного сальдо путем повышения в экспорте удельного веса высокотехнологичных товаров и активизации импортозамещения с помощью поддержки отечественного товаропроизводителя, усиления научно-производственных кооперационных связей между странами в высокотехнологичных отраслях промышленности.

Ключевые слова: страны-участницы БРИКС, товарооборот, сальдо, товарная структура, высокотехнологичные товары.

* кандидат економічних наук, кандидат філологічних наук, доцент Державного економіко-технологічного університету транспорту.

Постановка проблеми. Після фінансової кризи 2008 року у світовій економіці посилилась роль країн Азії, особливо Китаю та Індії. Відповідно до прогнозних оцінок, один з основних центрів світу з огляду на економічну, політичну та військову могутність розташовуватиметься в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), внаслідок чого для України особливого значення набуватиме посилення міжнародних відносин з азіатськими країнами та їх регіональними об'єднаннями.

Аналіз досліджень і публікацій. Історичний досвід вчить, що країни розвиваються нерівномірно, оскільки лідируючі позиції в глобальному розвитку не є закріпленими за жодною державою навек [1, с. 190]. Закономірності зміни лідерства у світовій економічній системі, зокрема від «G7» до «E7» (Китай замість США, Індія замість Японії, Росія замість Німеччини, Бразилія замість Великобританії, Мексика замість Франції, Індонезія замість Італії) розглядаються у роботі В. Г. Герасимчука [2], геополітичні проекти лідерів – у А. А. Соболева [3]; зміцнення співробітництва впливових держав на Євразійському континенті – у А. Коена [4], Р. Бедеського, Н. Свонстрома [5], Р. Драгневої, К. Волчук [6]; динамічність розвитку інтеграційних процесів в АТР – у наукових розвідках В. А. Майка [7], Ю. В. Швед [8], А. А. Акаєва, А. В. Коротаєва, С. Ю. Малкова [9], пріоритети України в АТР – у Г. Є. Лоссовського, Г. М. Перепелиці, О. О. Чубрикової [10].

Важливість одночасного доступу до двох потужних європейського та євразійського ринків підкреслюється в роботі О. І. Шниркова [11]. Перспективи включення України в процес євразійської інтеграції розглядаються у праці С. В. Беспалова [12]. Разом з тим можна констатувати, що проблему розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами БРІКС не було достатньо висвітлено українськими дослідниками.

Метою статті є аналіз сучасного стану та перспектив розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами БРІКС.

Виклад основного матеріалу. За питомою вагою у зовнішньоторговельному обігу України країни Азії є третіми після країн ЄС та ЄС. У торгівлі з країнами ЄС та ЄС Україна має від'ємне сальдо, а у торгівлі з країнами Азії – позитивне. Тому для України збільшення обсягів торгівлі з азіатськими країнами є необхідним для подолання загального від'ємного зовнішньоторговельного сальдо, стабілізації, зменшення і виплати великого валового зовнішнього боргу, який на кінець першого півріччя 2013 року становив 134,4 млрд. дол. США (75,7% від ВВП) [13, с. 82]. Стратегічним інтересам України відповідає подальше зміцнення та розширення відносин з азіатськими державами та сприйняття (і декларування) азіатського напрямку як важливої складової української зовнішньої політики [14, с. 35]. Цьому сприятиме й збільшення експорту України і в інші держави, зокрема країни Латинської Америки і Африки.

Реальною формою зміцнення позицій України в АТР є її участь в економіко-політичних (НВЗДА, ОІС, ШОС), регіональних (АТЕС, АСЕАН, АСЕАН+3), а також транснаціональних та трансрегіональних (АСЕМ, БРІКС) структурах як спостерігача або партнера по діалогу із перспективою залучення до багатосторонніх проектів чи отримання преференцій у регіональних зонах вільної торгівлі [7, с. 5].

Учасницями БРІКС є Бразилія, Росія, Індія, Китай і Південно-Африканська Республіка. До 2011 року відносно організації використовували абревіатуру БРІК. В зв'язку з приєднанням Південно-Африканської Республіки до БРІК 18 лютого 2011 року, групу держав почали називати БРІКС.

Д. О'Нейл, аналітик комерційного банку «Голдман Сакс», в 2001 р. вперше запропонував абревіатуру БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай), щоб привернути увагу до розміру економік цих країн і потенціалу зростання, які дають змогу цим державам претендувати

на перші ролі у світовій економіці, а також – на конкуренцію з розвинутими країнами [15, с. 4]. Так, в 2007 р. експерти вищевказаного банку спрогнозували, що вже в 2035 р. сукупний ВВП країн БРІК перевищить сукупний ВВП країн «Великої сімки» [9, с. 6]. Доречно зазначити, що на частку держав БРІК припадає 26% території світу, 42% його населення та 14,6% світового ВВП. Останнім часом внесок держав БРІК у зростання світової економіки перевищив 50% [1, с. 191].

Для того, щоб обґрунтувати виокремлення саме чотирьох країн в окрему групу, банк «Голдман Сакс» навів специфічні риси кожної. Бразилія та Росія є державами, які мають величезний ресурсний потенціал, зокрема, енергоносії. Тенденція до збільшення попиту на енергоносії (особливо з боку Індії та Китаю) сприятиме зростанню цін на них, що стимулюватиме економіки Росії та Бразилії. Уряди Росії та Бразилії провадять грамотну економічну політику [9, с. 6].

Що стосується Індії та Китаю, то їх включення в групу найперспективніших країн пояснюється такими причинами: Індія і Китай є найбільшими країнами світу за населенням (40% населення світу), що означає наявність великого потенціалу робочої сили. Обидві країни є лідерами глобального ринку аутсорсингу; протягом останніх 20 років спостерігаються стабільно високі темпи економічного зростання [9, с. 7].

На наш погляд, якщо в БРІКС встановиться режим зони вільної торгівлі, то Україна зможе приєднатися до цієї організації та посилити свою участь в інтеграційних процесах в межах євразійського простору й навіть вийти за межі євразійського континенту.

Як зазначає професор О. І. Шнирков, для країн, що розвиваються участь в економічних угодах комплексного характеру з країнами більш високого рівня соціально-економічного розвитку є надзвичайно важливою, оскільки дає можливість не тільки збільшити добробут країни внаслідок зменшення бар'єрів різного характеру на шляху міжнародного руху факторів виробництва, але адаптуватися до більш ефективної регіональної моделі соціально-економічного розвитку в цілому [11, с. 38].

Аналіз світових економічних процесів вимагає розбудови моделі стратегічної рівноваги України, яка б відповідала сучасним викликам на глобальному рівні. Президент України В. Ф. Янукович відзначив чотири стратегічні напрями зовнішньої політики країни: Європа, РФ, США і Китай [16, с. 248-249]. Тому актуальним і об'єктивно обумовленим стає завдання розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами, що формують трансрегіональну структуру БРІКС.

Питома вага торгівлі товарами у всій торгівлі товарами і послугами України у 2012 році становить 88,35%. Тому розглянемо специфіку торговельно-економічних зв'язків України з країнами БРІКС у торгівлі товарами.

Таблиця 1.
Динаміка зовнішньоторговельного обігу України з країнами БРІКС, млн. дол. США

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Бразилія	147,7	182,0	538,4	459,5	422,5	418,2
Росія	9493,0	9506,2	12957,0	18014,1	20332,6	22437,7
Індія	225,5	268,7	356,8	715,3	1058,2	1218,0
Китай	737,7	959,6	1521,9	1570,4	2521,6	2855,1
Південно-Африканська Республіка	6,2	23,4	42,4	28,5	76,4	54,7

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Бразилія	797,7	1031,1	490,7	819,6	1015,5	920,7
Росія	29506,7	35162,7	21730,7	35626,1	48951,8	45050,0
Індія	1209,0	1655,5	1629,3	2106,7	3077,6	3311,5
Китай	3739,2	6149,0	4168,7	6017,0	8448,3	9676,8
Південно-Африканська Республіка	70,1	375,1	77,4	185,6	218,3	268,7

Джерело: розраховано автором за [17].

Розраховані за даними табл. 1 тренди динаміки розвитку товарообігу України з країнами БРІКС мають такий вигляд:

у Бразилія = $71,099x + 141,49$; у Росія = $3409x + 3572,5$;

у Індія = $280,82x - 451,37$; у Китай = $776,06x - 1013,9$;

у Південна Африка = $23,776x - 35,645$.

Дані табл. 1 свідчать про те, що з країн БРІКС найдинамічніше розвиваються торговельно-економічні зв'язки України з Росією, Китаєм, Індією. Як бачимо, світова фінансова криза 2008 року несуттєво вплинула на торгівлю товарами з цими трьома країнами, але значно позначилась на обсязі товарообігу з Бразилією. За даними 2012 р. оборот з БРІКС становить 38,6% зовнішньоторговельного товарообігу України.

В цьому контексті пригадаємо, що за підсумками 2012 р. перше місце серед країн – основних імпортерів українських товарів займає Російська Федерація (25,6% експорту України); серед країн – основних експортерів після Російської Федерації (32,4% імпорту України) друге місце посідає Китай (9,3% імпорту України).

У зв'язку з тим, що Росія і Китай є основними торговельними партнерами України, покращання зовнішньоекономічних зв'язків України з країнами – учасницями БРІКС набуває особливого значення і стає реально можливим завдяки впливу історичного і цивілізаційного факторів – давнім і добре розвинутим зв'язкам України з Росією. При цьому реалізація домовленостей, досягнутих під час шостого засідання Російсько-української міждержавної комісії у грудні 2013 року, сприятиме успішнішому розвитку співробітництва між ними.

Варто зазначити, що Китай – це держава, якій вдалося найбільш ефективно поєднати різноманітні складові економічної політики (цілі – засоби, стратегії – тактики розвитку, взаємодію держави, регіонів, бізнесу, суспільства, традиції – новації) для стимулювання та прискорення модернізації своєї економіки. При цьому успіх китайської моделі обумовлено вдалим синтезом традиційного та сучасного, намаганням віднайти альтернативу як вестернізації, так і «советізації», а також своєрідним компромісом між глобальним універсалізмом та збереженням цивілізаційної ідентичності [18, с. 65-66].

Так, згідно з прогнозами, до 2040 р. частка КНР у світовому ВВП досягне 40%, тоді як частка США становитиме лише 14%. До 2025 р. Китай планує побудувати десять міст розміром з Нью-Йорк [1, с. 190]. Незважаючи на те, що США продовжують займати перше місце в світі за обсягом ВВП (за 2012 р. обсяг ВВП 15 650 млрд. дол.), за реальним темпом зростання ВВП США зайняли 134 місце у світі, а ЄС-27 – 191-ше. Це тривожні показники, які показують негативний тренд, спрямований на згасання економічного розвитку Заходу [19, с. 103].

Важливо також брати до уваги тенденції розвитку світової торгівлі. Наприклад, товарообіг Росії як світового гравця із країнами АТР у найближчі 5-10 років має перевищити торговельний оборот із Євросоюзом, тобто російський економічний вектор переорієнтовується із Заходу на Схід [3, с. 161]. Головний вектор розвитку Росії в майбутньому – партнерство в рамках ШОС, БРИКС, АТЕС. Після кризи ЄС поступово втрачає свої позиції на світовій арені, переорієнтовується на ринки азіатських країн. Виходячи з цього і Україні, зберігаючи і розвиваючи економічні зв'язки з країнами ЄС, також необхідно розвивати їх з азіатськими державами.

Динаміку сальдо торгівлі з країнами БРИКС наведено в табл. 2.

Таблиця 2.
Динаміка сальдо торгівлі товарами України з країнами БРИКС, млн. дол. США

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Бразилія	-75.9	-86.4	-182.6	-80.9	-202.5	141.4
Росія	-2134.0	-3128.0	-4334.2	-6241.7	-5352.4	-5136.3
Індія	34.3	47.1	48.8	248.1	415.6	482.2
Південно-Африканська Республіка	-4.6	13.6	13.2	-13.5	-26.8	-25.9
Всього БРИКС	-2180.2	-3153.7	-4454.8	-6088.0	-5166.1	-4538.6
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Бразилія	-64.1	-93.5	-260.3	-99.8	-70.3	-223.7
Росія	-4169.7	-3665.7	-4740.9	-8769.9	-9312.6	-9786.5
Індія	279.2	355.7	675.7	745.3	1453.0	1270.2
Південно-Африканська Республіка	-2375.8	-5054.0	-1299.9	-3383.8	-4088.3	-6122.4
Всього БРИКС	-45.7	-307.5	-17.0	-130.4	-51.1	45.7

Тренд: у БРИКС = $-978,79x - 711,97$

Джерело: розраховано автором за [17].

Наведені в табл. 2 дані вказують на те, що лише в торгівлі з Індією спостерігається стійке зростання позитивного сальдо. В торгівлі з Південно-Африканською Республікою на аналізованому проміжку часу лише в 2012 р. досягнуто позитивне сальдо, в той час як із рештою країн БРИКС – сальдо, як правило, зростаюче від'ємне.

Розглянемо *товарну структуру товарообміну України з Бразилією* [17]. До Бразилії Україна експортує товарів на суму 348469,9 тис. дол. США, а імпортує – на 572207,5 тис. дол. США, сальдо від'ємне. Основу експорту становлять такі товарні групи: палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки – 11,5%; добрива – 63,9; екстракти дубильні – 1,4; каучук, гума – 2,7; чорні метали – 14,6; вироби з чорних металів – 2,4; реактори ядерні, котли, машини – 1,7; електричні машини – 1,1%. Основу імпорту формують: м'ясо та їстівні субпродукти – 44,6%; продукти переробки овочів – 3,9; різні харчові продукти – 9,5; тютюн і промислові заміники тютюну – 18,1; руди, шлак і зола – 8,1; чорні метали – 5,3; реактори ядерні, котли, машини – 2,7%. Спостерігається недостатня питома вага в експорті товарів із значною часткою доданої вартості. В імпорті значну його частину становлять товари, які можуть вироблятися власним товаровиробником.

Аналіз свідчить, що структура як експорту, так і імпорту потребує перегляду та збільшення в експорті питомої ваги високотехнологічних товарів.

Експорт України до Російської Федерації дорівнює 17631,7 млн. дол. США, імпорт – 27418,3 млн. дол. США, сальдо від'ємне. Експорт містить: чорні метали – 13,2%; реактори ядерні, котли, машини – 12,9; залізничні локомотиви – 14,9%. Імпорт становлять такі товари: палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки – 65,6%; чорні метали – 4, реактори ядерні, котли, машини – 4,8%.

Аналіз співвідношення питомої ваги основних товарних груп у експорті й імпорті України до/з Російської Федерації свідчить про збереження внутрішньогалузевої торгівлі.

Проаналізуємо товарну структуру товарообміну України з Індією як одним з основних торговельних партнерів з країн БРІКС. До Індії Україна експортує товарів на 2290932 тис. дол. США, а імпортує – на 1020713,9 тис. дол. США, сальдо торгівлі позитивне. В основі експорту такі товарні групи: жири та олії рослинного або тваринного походження – 53,4% експорту; палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки – 12,5; добрива – 11,4; чорні метали – 9,0; реактори ядерні, котли і машини – 4,1; електричні машини – 2,7%. Основу імпорту становлять: кава, чай – 2,0% імпорту; насіння і плоди олійних культур – 2,8; тютюн і промислові замітники тютюну – 4,3; фармацевтична продукція – 43,1; пластмаси, полімерні матеріали – 2,3; чорні метали – 6,6; реактори ядерні, котли і машини – 2,4; електричні машини – 12,2; засоби наземного транспорту, крім залізничного – 3,5%.

Таким чином, основа експорту до Індії – продукція сільського господарства і її переробки, при цьому продукція машинобудування становить незначну частку експорту. В імпорті домінує фармацевтична продукція, яка може вироблятися і вітчизняними виробниками. Значна частка імпорту – це товари із значною часткою доданої вартості. Наведені дані дозволяють стверджувати, що у відносинах з Індією Україна не використовує свій науково-технічний потенціал, хоча певні кроки в цьому напрямі здійснює.

Розглянемо товарну структуру торгівлі України з Китаєм. Експорт України до Китаю дорівнює 1777177,6 тис. дол. США, імпорт – 7899639,6 тис. дол. США, сальдо від'ємне і значне. Експорт формують жири та олії рослинного або тваринного походження – 4,0%; руди, шлаки і зола – 80,5; органічні хімічні сполуки – 2,5; чорні метали – 1,1; реактори ядерні, котли і машини – 3,5; електричні машини – 1,0%. Імпорт формують товари більш широкого асортименту, основу якого становлять такі: органічні хімічні сполуки – 1,9%; пластмаси, полімерні матеріали – 5,7; каучук, гума – 1,4; вироби із шкіри – 3,1; одяг та додаткові речі до нього, трикотажні – 2,6; одяг та додаткові речі до нього, текстильні – 4,4; керамічні вироби – 1,6; чорні метали – 2,3; вироби з чорних металів – 3,1; алюміній і вироби з нього – 1,1; реактори ядерні, котли і машини – 10,9; електричні машини – 25,4; залізничні локомотиви – 1,4; засоби наземного транспорту, крім залізничного – 4,0; прилади та апарати оптичні, фотографічні – 1,5; меблі – 2,7; іграшки – 3,3%.

Тобто, в експорті до Китаю продукція машинобудування становить незначний відсоток, Україна відіграє роль сировинного додатка Китаю. Імпорт формується переважно з товарів, які здатна виробляти українська промисловість. Перед Україною постає завдання змінити характер відносин з Китаєм шляхом посилення свого високотехнологічного експорту, а також – зменшенням імпорту товарів, які можуть бути вироблені власним товаровиробником.

До *Південної Африки* Україна експортує товарів на суму 157174,5 тис. дол. США, а імпортує – на 111536,2 тис. дол. США, сальдо позитивне. Основу експорту становлять такі товарні групи: зернові культури – 64% експорту; жири та олії рослинного або тва-

ринного походження – 27,1, палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки – 2,4; чорні метали – 1,2%. Основу імпорту становлять: істівні плоди та горіхи – 20%; руди, шлак і зола – 46,1; чорні метали – 14,9; алюміній і вироби з нього – 1,8; реактори ядерні, котли і машини – 5,5; засоби наземного транспорту, крім залізничного – 3,4%. Наведені дані свідчать про відсутність у експорті високотехнологічних товарів і їх наявність в імпорті. Тобто, як і у торгівлі з Індією, на цьому напрямі Україна не використовує свій науково-технічний потенціал.

Наведені дані дозволяють виявити той факт, що торгівля з країнами – учасницями цієї організації потребує збільшення обсягів торгівлі з Індією за умови покращання в цілому її існуючої структури, а з іншими державами – здійснення кардинальних змін у структурі торгівлі шляхом збільшення питомої ваги високотехнологічних товарів.

Ж. Веркей пропонує чотири прогностичні сценарії подальшого розвитку країн БРІКС протягом наступних двох десятиліть [15].

Перший сценарій називається *продовженням* і передбачає прискорення розвитку, підвищення рівня життя населення цих країн. До 2030 р. Китай буде першою економікою світу, на другому місці – США, на третьому – Індія, четвертому – Росія, п'ятому – Японія.

Другий сценарій Ж. Веркей називає *швидким згоранням*. Сценарій ґрунтується на тому, що на зміну міжнародним інтеграційним процесам прийде зростання націоналізму і протекціонізму, країни БРІКС будуть замикатися на собі, внаслідок чого врешті-решт програють абсолютно всі країни світу.

Третій сценарій, *регулювання*, полягає в тому, що світове товариство усвідомить необхідність нової угоди, яка регулюватиме світову економіку. МВФ буде реформовано; введено нові міжнародні валюти, які набудуть статусу резервних. Різноманітні заходи сприятимуть прогресивному зростанню доходів у всьому світі.

В основі четвертого сценарію (*регіоналізація*) – зростання світового впливу Китаю, формування нового світового порядку, що базуватиметься на регіональних блоках [15, с. 38-40].

Залежно від того, який з цих сценаріїв реалізовуватиметься у майбутньому, будуть розвиватися і торговельно-економічні зв'язки України з країнами БРІКС.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Виходячи з аналізу торговельно-економічних зв'язків України з країнами БРІКС можна констатувати, що розвиток тіснішого співробітництва відкриває нові можливості, пов'язані з просуванням вітчизняних товарів на ринки Латинської Америки і Африки, а також з поглибленням зв'язків з одним із локомотивів світової економіки – Індією. При цьому успішно може бути використано досвід, набутий Україною у щойно здобутих досягненнях в розвитку торговельно-економічних зв'язків з Росією і Китаєм.

Варто зазначити, що поряд з можливістю збільшення експорту до країн БРІКС високотехнологічних товарів передусім таких галузей промисловості як ракетно-космічна, авіабудування, суднобудування, машинобудування, ядерна промисловість, що має бути одним із засадничих завдань, необхідно посилити співпрацю України з цими державами, особливо з Індією, у виробництві програмного забезпечення, ІТ-обладнання, апаратного забезпечення, телекомунікаційних мереж, нанотехнологій, біотехнологій, у використанні сонячної енергії та інших альтернативних джерел енергії. Перспективним є також посилення співробітництва на ринку послуг, зокрема в галузі ІТ-технологій з використанням досвіду Індії, яка посідає в цій галузі одне з провідних місць у світі.

Проведене дослідження сучасного стану і перспектив розвитку торговельно-економічних зв'язків України з БРІКС дозволяє говорити про важливість їх значення для ство-

рення умов успішного розвитку виробництв п'ятого і шостого технологічних укладів. Цьому сприятиме й підписаний у грудні 2013 року Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Китаєм, затверджена Програма розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною і КНР на 2014-2018 рр., згідно з якими основними напрямками співпраці між країнами є авіабудування, енергетика, космічна галузь та розвиток інфраструктури. Фундаментальне значення матиме посилення співпраці України з Росією у світлі домовленостей, досягнутих 17 грудня 2013 року.

Список використаних джерел

1. Косов Ю. В. Вершины мировой политики / Ю. В. Косов, А. В. Торопыгин, С. Н. Белоусов // Евразийская интеграция: экономика, право, политика. – Вып. № 9, 2011. – С. 188-192. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ipaeurasec.org/magazine/?data=enter.
2. Герасимчук В. Г. Лідерство у світовій економіці: від «G7» до «E7» / Василь Гнатович Герасимчук // Економічний вісник НТУУ «КПІ»: зб. наук. пр. 2013 (10), Гол. ред. О. А. Гавриш. – К. : НТУУ «КПІ», 2013. – С. 75-81.
3. Соболев А. А. Геополітичні проекти світових «центрів сили» в Центральній Азії / Андрій Аркадійович Соболев // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 1. – С. 155-163. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/SP_1_2013.pdf.
4. Cohen A. Russia's Eurasian Union could endanger the neighborhood and U.S. interests / Ariel Cohen // The Heritage Foundation. Leadership for America / Produced by the Douglas and Sarah Allison Center for Foreign Policy Studies. – Backgrounder, №2804. – June 14, 2013.
5. Eurasia's ascent in energy and geopolitics: rivalry or partnership for China, Russia and Central Asia? / Ed. by Robert E. Bedeski and Niklas Swanstrom. – Routledge, 2012. – 248 p.
6. Dragneva R. Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry? / R. Dragneva, K. Wolczuk, August 2012. – The Royal Institute of International Affairs, 2012. – 16 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.chathamhouse.org.
7. Майко В. А. Зовнішньополітичні та економічні пріоритети України у країнах Центральної, Південної і Південно-Східної Азії / В. А. Майко // Економічний часопис. – 2011. – № 9-10. – С. 3-7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ech/2011_9-10/2011_9_10/3_7.pdf.
8. Швед Ю. В. Деякі особливості сучасних процесів економічної інтеграції у Східно-азіатському регіоні / Ю. В. Швед // Економічний часопис. – 2011. – № 1-2. – С. 37-40. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ech/2011_1-2/11_Shved.pdf.
9. Комплексный системный анализ, математическое моделирование и прогнозирование развития стран БРИКС: Предварительные результаты / Отв. ред. А. А. Акаев, А. В. Коротаев, С. Ю. Малков. – М. : КРАСАНД, 2014. – 392 с.
10. Зовнішня політика України – 2012: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2013. – 304 с.
11. Шнирков О. Пріоритети зон вільної торгівлі України / Олександр Шнирков // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. – Вип. 38/39/2012. – К. : Київський університет, 2012. – С. 37-38.

12. Беспалов С. В. Перспективы включения Украины и Молдовы в процесс евразийской интеграции / С. В. Беспалов // Портал ИНИОН РАН. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rkpr.inion.ru>; www.ukros.ru Дата публ. 16.09.2013.
13. Платіжний баланс і зовнішній борг України. II квартал 2013 року. – К. : НБУ, 2013. – 116 с.
14. Гончарук А. З. Пріоритетні питання політики України щодо країн Азії. Аналітична доповідь // А. З. Гончарук, О. К. Микал, А. М. Кобзаренко. – К. : НІСД, 2011. – 46 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ryt_Azya-dbec8.pdf.
15. Веркей Ж. Страны с быстро развивающейся экономикой: Бразилия – Россия – Индия – Китай... Экономические перемены и новые вызовы: Специализированная информация / Ж. Веркей // РАН. ИНИОН. Авт. реферата: Ушкова Е. Л., Отв. ред.: Лапина Н. Ю. – М., 2012. – 40 с.
16. Мокрецкий А.Ч. Китайско-украинские отношения в свете концепции «стратегического равновесия» Украины / А. Ч. Мокрецкий // Китай в мировой и региональной политике. История и современность. Вып. XVIII: ежегодное издание / составитель, отв. редактор Е. И. Сафронова. – М. : ИДВ РАН, 2013. – С. 232- 253.
17. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
18. Сравнительный анализ государственного управления переходными социально-экономическими системами: Россия – Китай: матер. науч. семинара. – М. : Научный эксперт, 2010. – Вып. 7 (37). – 136 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusrand.ru>.
19. Мунтіян В. І. Економіка ноосфери як інструмент подолання світової фінансово-економічної кризи / Валерій Іванович Мунтіян // Экономическая безопасность государства: междисциплинарный подход / Под научной редакцией д. э. н., профессора Хлобыстова Е. В. – Черкасы : издатель Чабаненко Ю. А., 2013. – С. 101-113.